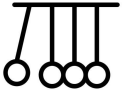

Türkiye'de Makroekonomik Politikaların Sosyo-Ekonomik Gelişime Etkileri

POLITICS

Ceylin Sönmez

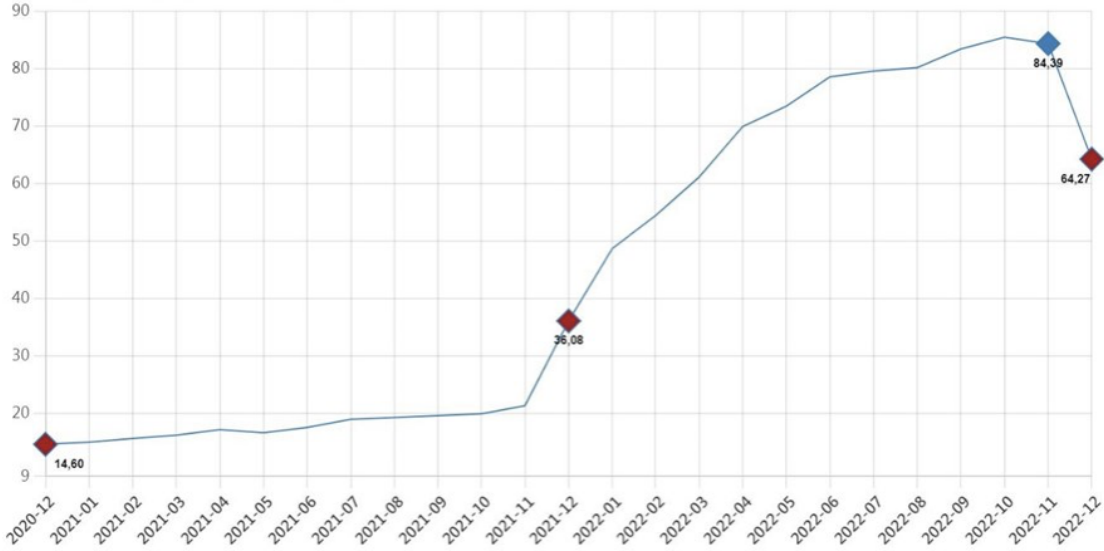
Özet

Bu rapor, 2021-2024 seneleri arasında Türkiye’de uygulanan makroekonomik politikalarının sosyo-ekonomik gelişim üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Türkiye’nin makroekonomik görünümü, küresel gelişmeler ve devlet tarafından işlenen politikalar tarafından şekillenmiştir. Temel makroekonomik göstergeler: fiyat, milli gelir, üretim, sabit sermaye yatırımları, dış ticaret, kamu finansmanı para banka ve sermaye piyasasıdır. Bu raporda fiyat ve milli gelir detaylı olarak incelenecektir.

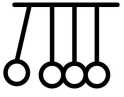
Türkiye'de Enflasyon Dinamikleri: Faiz Politikaları, Yapısal Faktörler ve Küresel Etkiler

Enflasyon oran hesaplamalarında Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) kullanılmaktadır. Bu endeks, belirli bir süre içerisinde bir ürünün satış fiyatında olan artışı göstermektedir. TÜFE, tüketicilerin günlük yaşamlarında harcadığı çeşitli ürün ve hizmetlerin (gıda, ulaşım, konut, sağlık, eğitim vb.) belirli bir dönemdeki fiyatlarını izleyerek hesaplanır. Enflasyon oranı, TÜFE’deki fiyat artışı ile paralel ilerlemektedir.

TÜFE yıllık değişim oranları (%), Aralık 2022

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, 2021 Kasım ayı itibariyle bir ürünün ortalama TÜFE oranı %20’den %80’e çıkmıştır. Bu ani değişimin birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle, para politikasında yapılan değişiklikler üzerinde durulmalıdır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2021 yılının sonunda politika faiz oranlarını düşürme kararı almıştır. Faiz oranlarının düşürülmesi, kredi büyümesini teşvik ederek talep artışına yol açmış ve bu durum

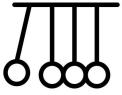
enflasyondaki yükselmeye yol açmıştır. Para politikasında gerçekleşen bu değişiklik, faiz oranlarının enflasyon oranlarının altında kalmasına neden olmuştur. Faiz oranlarının enflasyon oranından düşük olduğu durumda reel faiz oranı negatif hâle gelir. Negatif reel faiz, döviz talebini artırarak Türk Lirası'nın değer kaybetmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, para politikasındaki değişimler, enflasyon üzerindeki etkiler bakımından kritik bir rol oynamaktadır. Birçok ekonomiste göre enflasyon krizini başlatan temel faktör 2021 yılının kasım ayında faizin düşürülmesi hakkında alınan karardır.

Enflasyonun artması ile beraber alım gücünde kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Alım gücü, belirli bir gelir seviyesine sahip olan bir bireyin satın alabileceği mal ve hizmet miktarını ifade eder. Başka bir deyişle, mevcut para biriminin ne kadar değerli olduğunu ve bu parayla ne kadar mal veya hizmet alınabileceğini gösterir. Alım gücü, ekonomik refahın önemli bir göstergesidir. Türk lirasının değer kaybetmesi ve enflasyonun istikrarlı artışının eş zamanlı olarak ilerlemesi, halk üzerinde derin bir etki oluşmasına neden olmuştur. Raporun ilerleyen kısımlarında bahsedilen etkiler detaylandırılacaktır.

Değişen para politikasının yanında, köklü yapısal problemler ve küresel gelişmeler de enflasyonun bu derece hızlı bir şekilde artmasında etkili olmuştur. 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, küresel tedarik zincirlerinde büyük bir değişime yol açmıştır. Savaş öncesinde Ukrayna, hem Avrupa hem de Amerika için kritik bir hammadde tedarikçisi konumundaydı. Dünya genelindeki tahıl arzının yaklaşık %15'i Ukrayna tarafından karşılanmaktaydı. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte, Rusya'nın Ukrayna'nın Karadeniz'deki limanlarını ele geçirmesi, Ukrayna'dan yapılan ihracatın büyük ölçüde sekteye uğramasına yol açmıştır. Bu durum, hem tahıl hem de diğer hammadde tedarik yollarının kapanmasına ve küresel piyasalarda arz sorunlarına neden olmuştur. Her gün artan hammadde talebinin arz tarafından karşılanamaması, birçok ürünün fiyatında artışa neden olmuştur. Türkiye'nin hassas konumda olan ekonomisi, artan hammadde fiyatlarından birçok ülkeyle kıyasla daha ağır bir şekilde etkilenmiştir.

Dış ticaret ilişkilerine bakıldığında, 2024 senesinde Türkiye'nin ithalat değerinin 344,1 milyar dolar , ihracat değerinin ise 2024 261,9 milyar dolar olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ithalata dayalı ekonomik yapısı, dışa bağımlılığını artırarak ekonomik kırılganlığı derinleştirmiştir. Öncesinde bahsedildiği üzere, faiz politikasındaki değişikliğin akabinde dövizin talebinde olan artış Türk Lirasının değerini düşürmüştür. Türk lirasının değerinin düşmesi, ithal ürünlere karşı alım gücünü büyük ölçüde azaltmıştır.

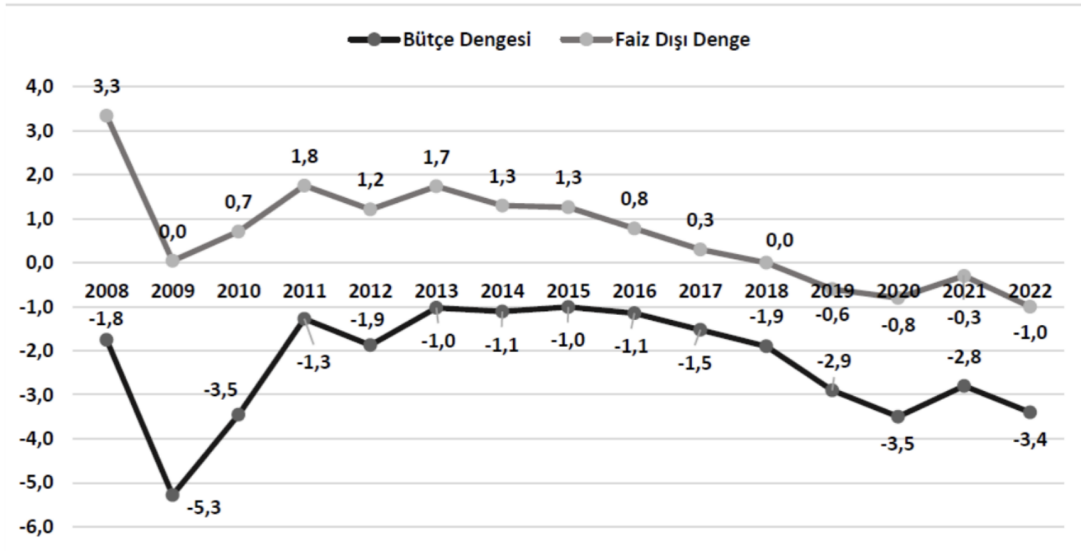
Bu süreçte, değerlendirilmesi gereken en önemli küresel gelişmelerden biri Covid-19 krizidir. Covid-19 krizinin, birçok dünya ülkesinin yüksek miktarda bütçe açığı verdiği ve kamu borçlarının arttığı bir dönem ortaya çıkarmasıyla birlikte ülkeler hızlı bir şekilde maliye politikaları uygulamalarına yönelmişlerdir. Türkiye'de ise, 2020 yılının IMF tabloları incelendiğinde devlet tarafından nakit yardımı, işsizlik yardımı gibi birçok harcama desteğinin uygulandığı ve çok sayıda vergi indiriminin yapıldığı görülmektedir. Lakin vergi indirimleriyle birlikte kamu bankaları aracılığıyla piyasa ortalamasının altında krediler

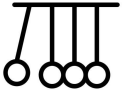
verilmesi ve transfer harcamalarının artması bir yandan pandeminin başında düşüş yaşayan sektörel güven endekslerinde iyileşme sağlarken diğer yandan bütçe üzerinde ek yükler oluşturmuştur. Genişletici maliye politikalarının askıya alınması ve mali disiplinin zayıflaması, bu sürecin önemli sonuçları arasında yer almaktadır. Bu duruma bağlı olarak da bütçe açıkları ve kamu borç yükleri artmıştır.

Bahsedilen faktörlerin bir araya gelmesi, enflasyonist baskıların artmasına ve ekonomik dalgalanmalara yol açmıştır.

Makroekonomik politikanın ikinci göstergesi milli gelirdir. Milli gelir hesaplarında/gösteriminde yaygın olarak faiz dışı denge ölçeği kullanılır. Faiz dışı denge, bir hükümetin faiz giderleri hariç tutulduğunda bütçe gelirleri ile harcamaları arasındaki farkı ifade eder. Bu gösterge, bir ülkenin kamu maliyesinin sürdürülebilirliği ve bütçe disiplininin bir ölçütü olarak kullanılır.

Faiz dışı dengeye bakıldığında 2008 krizinde bile sıfırın altına inmeyen faiz dışı dengenin 2019 yılıyla birlikte eksilere düştüğü görülmektedir. Borçların sürdürülebilirliği açısından önemli bir gösterge olan faiz dışı dengenin eksi olması devletin faiz giderleri hariç giderleri kamu gelirleriyle finanse edemediğini yani borcun ana parasını ödemekte zorluk çektiğini göstermektedir. Bütçe üzerindeki bu yük, yeni finansman ihtiyaçlarını da ortaya çıkarmıştır. Nisan 2020'den itibaren gümrük vergileri, ÖTV artışları, BSMV ve kambiyo vergisi artışları gibi gelir getirici çeşitli önlemler alınmıştır. Ayrıca uygulanan politikaları tamamlayıcı şekilde kamu kurumlarında tasarruf tedbirleri uygulanmıştır. Yine de bütçe üzerinde oluşan ekonomik yükler, makroekonomik verilerde bozulmalara yol açmıştır. Kamu bankaları aracılığıyla uygulanan düşük kredi politikaları, özellikle konut ve taşıt fiyatlarında ve dolayısıyla enflasyonda artışa yol açmıştır.

2023 genel seçimlerinin ardından enflasyonun düşürülmesi ve finansal kırılganlıkların azaltılmasına yönelik yeni bir ekonomi politikası olan “**Kademeli Faiz Artırımı Politikası**” benimsenmiştir.

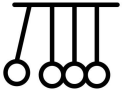
Bu politika kapsamında, Merkez Bankası döviz kurundaki dalgalanmayı ve enflasyon artışını sınırlamak amacıyla politika faizini 2023 yıl sonu itibariyle yüzde 42,5'e yükseltti; ancak bu durum fiyatların artış oranını beklenen düzeyde düşürmekte başarılı olamadı. 2024 senesinin başında açıklanan planda enflasyonun %30'a indirilmesi planlanmıştır ancak senenin sonunda açıklanan enflasyon oranı %49,25'dir. Makroekonomik bir perspektiften değerlendirildiğinde, teorik olarak başarılı olması öngörülen bu politikalar neden uygulamada beklenen etkiyi sağlayamamıştır? Raporun ilerleyen kısımlarında bu soru sosyolojik bir perspektifle değerlendirilecektir.

Türkiye Ekonomisinde Faiz Politikalarının Rolü ve Kurumsal Yapıların Ekonomik Başarıya Etkisi

2008 küresel krizinden sonra alternatif politika araçlarına da başvurulmasına karşın, parasal duruşun temel belirleyicisi olarak merkez bankası faiz kararları öne çıkmaktadır. Çünkü, faiz oranları gerek para birimlerinin fiyatının gerekse uluslararası yatırım akışının belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır. Dolayısıyla, merkez bankalarının faiz kararlarındaki farklılıklar, ülke paralarının görece değeri aracılığıyla reel ve finansal sektör için önem arz etmektedir. Raporun giriş bölümünde, enflasyon oranlarının hızlı bir şekilde yükselmesinin temel nedenlerinden birinin faiz oranlarının düşürülmesi olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde, enflasyonu kontrol altına almak amacıyla para politikasında değişiklikler yapılarak faiz oranları artırılmıştır. Bu politikaların temel hedefi, faiz oranlarını enflasyon oranlarının üzerine çıkararak bireylerin ve yatırımcıların Türk Lirası'na yönelmesini teşvik etmektir. 19 Ocak 2023 tarihinde %9 oranında sabitlenen faiz, 21 Aralık 2023 itibariyle %42.5'a yükseltilmiştir.

Bu politikanın başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni, uygulanabilirlik için gereken koşulların Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısı tarafından yeterince desteklenememesidir. Ekonomik politika değişikliklerinin etkili ve sürdürülebilir olabilmesi için, yalnızca finansal tedbirlerle sınırlı kalınmaması; politik, sosyal ve kurumsal yapıda eşzamanlı değişikliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu tür reformların birbirini tamamlamazsa alınan ekonomik önlemler yalnızca kısa vadeli çözümler sunabilir ve uzun vadede kalıcı bir etki yaratmakta yetersiz kalır. Türkiye özelinde, toplumsal güven, siyasi istikrar ve kurumsal altyapı gibi unsurların bu tür politika değişikliklerini destekleyecek düzeyde olmaması, politikaların etkinliğini sınırlayan başlıca faktörlerden biridir.

2024 yılında ekonomi alanında Nobel Ödülü alan Profesör Dr. Daron Acemoğlu tarafından yayınlanan “Ulusların Düşüşü” kitabında öne sürülen temel argüman, bir ülkenin ekonomik başarısını belirleyen temel unsurun siyasi ve toplumsal kurumlar olduğudur. Kitap, kurumları ikiye ayırır: **kapsayıcı kurumlar**, geniş katılımı teşvik ederek mülkiyet haklarını korur,

yeniliği destekler ve ekonomik büyümeyi sağlar; **ıkarıcı kurumlar** ise gücü ve serveti bir elit grubun elinde toplar, kaynakları smrr ve eğitsizliği artırır. Ayrıca, siyasi gücün merkeziyetçi bir yapıya sahip olması gerektiği, ancak aşırı otoriterliğe dönüşmemesi gerektiği vurgulanır. Tarihsel olarak, "kritik dönemeçler" sırasında kurumların nasıl evrildiği, bir ulusun kaderini belirler. Kapsayıcı kurumlar yenilikçi yıkımı (creative destruction) teşvik ederken, çıkarıcı kurumlar bunu engeller ve ekonomik durgunluğa yol açar. Yazarlar, coğrafya, kültür veya cehaletin bir ülkenin başarısızlığını açıklamak için yeterli olmadığını, bunun yerine kurumların belirleyici bir faktör olduğunu savunmaktadır.

Sosyal gelişmeye önayak olan ekonomidir. Ancak ekonomik gelişmeye önayak olan da sosyal gelişmedir. Yeterli ekonomik altyapı olmadan bir devletin sosyal olarak gelişmesine imkan yoktur. Aynı şekilde, yeterli toplumsal koşullar sağlanmadan bir devletin ekonomik olarak gelişmesine de imkan yoktur.